

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΕ'.

Συνδρομή ετήσια: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἔρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. Ἰκαστ. ἔτους καὶ εἶναι ἐτήσια. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδὸς Σταδίου 32.

31 Ἰανουαρίου 1888

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΜΠΡΟΣ

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 12ης Ὀκτωβρίου 1887 ἐκηδέετο ἐν Ἀθήναις ὁ τὴν προτεραιάν ἐν ἡλικίᾳ ἐξήκοντα ὀκτὼ ἐτῶν ἀποθανὼν διακεκριμένος νομισματολόγος Παῦλος Λάμπρος, γεννηθεὶς μὲν ἐν Καλλαρύταις τῆς Ἡπείρου, ἀνατραφεὶς δὲ καὶ βιώσας ἐν Κερκύρᾳ μὲν τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τριάκοντα περίπου ἔτη ἐν Ἀθήναις.

Ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὅστις ἐτίμησε τὸν ἐπιστημονικὸν κλάδον, εἰς ὃν εἶχεν ἀφιέρωσιν τὸν βίον καὶ περὶ οὗ δικαίως ἐλέχθη ὅτι εἰς τὴν πρώτην θὰ ἐτάσσετο τάξιν μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἔθνων ἢ Ἑλλάς, ἂν πάντες οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες εἰργάζοντο ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπιστήμῃ μεθ' ὅσου ζήλου καὶ μεθ' ὅσης ἐπιτυχίας καὶ αὐτὸς ἐν τῇ νομισματολογίᾳ, προήχθη σχεδὸν ἐκ τοῦ μηδενός, αὐτοδίδακτος γενόμενος καὶ σχεδὸν εἰπεῖν αὐτόπλαστος, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ὅλος μὲν μάλιστα δὲ ὁ ἐπιστημονικὸς, πρόκειται παράδειγμα λαμπρὸν περὶ τοῦ τί δύναται νὰ κατορθώσῃ νοῦς δεξιὸς βοηθούμενος ὑπὸ ἰσχυρᾶς καὶ ἀκαταβλήτου βουλήσεως. Καὶ οἱ μὲν εὐτυχῆσαντες ἐκ τοῦ πλησίον νὰ γνωρίσωσι τὸν ἄνδρα θὰ διατηρήσωσιν ἀνεξάλειπτον ἐν τῇ μνήμῃ τὴν εἰκόνα του, θὰ ἐνθυμῶνται ἀδιαλείπτως τὴν ὠραίαν πρεσβυτικὴν του κεφαλήν, τὸν ἡχηρὸν καὶ γλυκύν του γέλωτα, τὸ ὀμιλητικὸν αὐτοῦ καὶ εὐπροσῆγορον, ἐν ᾧ διεφάνετο ὡς ἐν κατόπτρῳ ἡ ἀγαθότης τῆς καρδίας του καὶ ἡ διαφλέγουσα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ φιλοπατρία. Θὰ ἐνθυμῶνται ἐπὶ μακρὸν τὸν ἀγαθὸν γέροντα ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του περιεστοιχισμένον ὑπὸ παντοίων βιβλίων καὶ περιβεβλημένον ὑπὸ τοῦ καπνοῦ, ὃν ἀνέδιδεν ἄνευ διακοπῆς τὸ ἄσβεστόν του *σιμπούκιον*, ἢ ἐν τῷ γραφεῖῳ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ φιλοξενοῦντος τὰς γραμμὰς ταύτας, ἃς ἀφιέρῃ ὁ γράφων εἰς τὴν μνήμην του, ἔνθα τακτικώτατα περὶ τὴν ἑσπέραν ἐσυνήθιζε νὰ κάθηται συναθροίζων εἰς κύκλον περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἐκάστοτε ἐκεῖ συνηρχομένους καὶ ἀπὸ τοῦ ἀνεξαντλήτου ταμείου τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς ἐκ τοῦ παρελθόντος

βιωτικῆς πείρας του νὰ διηγῆται πρὸς αὐτοὺς πολλὰ καὶ διδασκτικώτατα περὶ παντὸς ζητήματος εἰς τὰ πάτρια ἀναφερομένου. . . Καὶ ὁ ἀκούων αὐτὸν καὶ γινώσκων τὰ κατὰ τὸν βίον του, ὅσα δηλαδὴ ὁ ἀνὴρ εἶχεν ἐνεργήσῃ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς τῆς Ἑπτανήσου ἀποκαταστάσεως καὶ ὑπὲρ τῆς δουλευούσης ἔτι πατρίδος καὶ ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως καὶ προαγωγῆς τῆς ἀρτισυστάτου ἡμῶν κοινωνίας, δὲν ἠδύνατο καὶ ἄκων νὰ μὴ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν ἐκεῖνα τὰ δύο ἐπιθετα, τὰ ὁποῖα παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἀποδίδονται εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τῆς Ρώμης ῥήτορα. Τῷ ὄντι, ὁ Παῦλος Λάμπρος ἦτο *λόγιος ἀνὴρ καὶ φιλόπατρις* . . .

Καὶ ὅσα μὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν καθ' ὅλου βίον του ἱκανῶς ἐλέχθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες ἀνέλαβον νὰ ἐπαινέσωσι τὸν μεταστάντα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ παρὰ τὸν νεοσκαφῆ τάφον, ὅστις ἔμελλε νὰ δεχθῇ τὸ θνητόν του σκήνωμα. Ἡμεῖς σήμερον ἐπὶ τὸν ἐπιστημονικὸν του μάλιστα βίον ἠθελήσαμεν ἐπὶ μικρὸν νὰ ἐλκύσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ περιοδικοῦ τούτου, νομίζοντες τοῦ λόγου ἄξιον νὰ ἀναπαραστήσωμεν κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν εἰκόνα ἐπιστήμονος οὐχὶ ἐκ τῶν τυχόντων. «Ἀποθνήσκω κατὰ πάντα εὐχαριστημένος, ἔλεγε πρὸς ἡμᾶς ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του χρόνον, ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα μὲ καθιστᾷ ἀληθῶς εὐδαίμονα εἶναι ὅτι ἔχω τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὸ ὄνομά μου θὰ ζῆσῃ ἐπὶ ἕνα τοῦλάχιστον αἰῶνα συνδεδεμένον μὲ τὴν ἐπιστήμην, ἣν τόσον ἠγάπησα καὶ εἰς ἣν ἀφιέρωσα μὲν τὰς διανοητικὰς μου δυνάμεις, ὀφείλω δὲ τὰς καλλίστας τοῦ βίου μου τέρψεις.» Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον οὕτω νομίζων περὶ ἑαυτοῦ ὁ Παῦλος Λάμπρος. Τοῦ Ἕλληνος ἐπιστήμονος τὰ ἔργα καὶ αἱ ἐν πλείστοις τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης ἀξιολόγοις περιοδικοῖς συγγραμμάσιν ἐγκατεσπαρμέναι διατριβαὶ δεόντως ἐξετιμήθησαν καὶ ἐκτιμῶνται ὑπὸ τῶν δυναμένων νὰ κρίνωσιν ἐν τοῖς τοιοῦτοις, οἱ δὲ ἐπιφανέστατοι τῶν νομισματολόγων καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ οὐκ ὀλίγους οὐδὲ μικροὺς ἐπεδαψίλευσαν τοὺς ἐπαίνους εἰς τὸν ἐξόχως ἐκπροσωπήσαντα τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν κλάδον τούτον τοῦ ἐπιστητοῦ, εἰδικὰ δὲ σωματεῖα ἀξιόλογα καὶ ἐπι-

στημονικά ιδρύματα κατέταξαν αὐτὸν ἐν τοῖς ἑταίροις των.

Ἐδημοσίευσεν ὁ Λάμπρος ἐν ἰδίῳις μάλιστα φυλλαδίοις τὰς ἐξῆς πραγματείας :

Περὶ ἑξ χρυσῶν νομισμάτων τῶν Φιλίππων (μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως, ἐν Κερκύρα 1855), Ἀνεκδότα νομίσματα τῶν μεγάλων μαγίστρων τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τῶν Ἱεροσολύμων ἐν Ῥόδῳ (τὴν ὁποίαν πραγματεῖαν ἐν τῇ Πανδώρα τὸ πρῶτον δημοσιευσθεῖσαν μετέφρασεν ἰταλιστὴ καὶ ἐξέδωκεν ὁ C. Kunz ἐν Βενετίᾳ τῷ 1865, ταύτης δὲ ἐξεδόθη καὶ παράρτημα αὐτόθι τῷ 1866), Περὶ δύο ἀνεκδότην νομισμάτων κοπέντων ὑπὸ τῶν κομητῶν τῶν Σαλῶνων, ἧτις συνεξεδόθη μετὸ χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου τοῦ Κ. Σάθα καὶ (ἰταλικὴν μετάφρασιν τοῦ αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1886), Ἀνεκδοτὸν νόμισμα Σαρουκχᾶν ἐμίρου τῆς Ἰωνίας κοπὲν ἐν Ἐφέσῳ 1299-1346 (Ἐν Ἀθήναις 1870), Νομίσματα τῆς νήσου Ἀμοργοῦ καὶ τῶν τριῶν αὐτῆς πόλεων Αἰγιάλης, Μινώας καὶ Ἀρκεσίνης (Ἀθήνησι 1870), Ἀνεκδότα νομίσματα κοπέντα ἐν Πέραν ὑπὸ τῆς αὐτόθι ἀποικίας τῶν Γενουησιῶν (Ἐν Ἀθήναις 1872), Unedirte Münzen und Bleibullen der Despoten von Epirus. (Wien, 1873), Ἀνεκδότα νομίσματα τοῦ Μεσαιωνικοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου (μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως, ἐν Ἀθήναις 1876), Ἀνεκδότα νομίσματα κοπέντα ἐν Γλαρέντζα κατὰ μίμησιν τῶν ἐνετικῶν ὑπὸ Ῥοβέρτου τοῦ ἐξ Ἀνδγαυῶν, ἡγεμόνος τῆς Πελοποννήσου 1346-1364 (Ἐν Ἀθήναις 1876), Monnaies inédites d' Antioche et de Tripoli (Le Mans 1876), Monnaies inédites des grands Maitres de l' Ordre de Saint- Jean de Jérusalem (Paris 1877), Monnaies inédites de Chio (Paris 1877), Monnaies inédites de Pierre-Raymond Zacosta (Athènes 1877), Ἀνεκδότα νομίσματα καὶ μολυβδόβουλλα τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας Δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος (Ἐν Ἀθήναις 1880), Νομίσματα καὶ μετάλλια τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας καὶ τῆς προσωρινῆς τῶν Ἰονίων Νήσων παρὰ τῶν Ἀγγλων κατοχῆς (Ἀθήνησι 1884), Νομίσματα τῶν ἀδελφῶν Μαρτίνου καὶ Βενεδίκτου Β' Ζαχαριῶν Δυναστῶν τῆς Χίου (Ἐν Ἀθήναις 1884), Μεσαιωνικά νομίσματα τῶν δυναστῶν τῆς Χίου (Ἐν Ἀθήναις 1886).

Ἐκ τοῦ μακροῦ τούτου καταλόγου, ὅστις ἀποτελεῖ λαμπρὸν καὶ ἀξιόζηλον τοῦ Παύλου Λάμπρου μνημόσυνον, γίνεται φανερόν ὅτι περὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν ἐστράφη μάλιστα ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια, εἰς δὲ τὴν διαλεύκανσιν τῆς σκοτεινοτάτης ταύτης περιόδου τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον αἱ περὶ τὴν μεσαιωνικὴν νομισματολογίαν μελέται αὐτοῦ καὶ σπουδαί, ὡς ὁμολογεῖ

καὶ ὁ ἐλλόγιμος καὶ γνωστὸς μεσαιωνοδίφης κ. Ἰ. Ῥωμανός, γυμνασιάρχης Κερκύρας, ἐν τῇ εἰς τὸν Λάμπρον ἀφιερῶσει τοῦ καλλίστου αὐτοῦ βιβλίου, τοῦ Γρατιανοῦ Ζῶρζη, οὗτινος ἡ ἔκδοσις ὀφείλεται καὶ αὐτῇ εἰς τὸν πρὸς τὴν πάτριον ἱστορίαν ζῆλον τοῦ Παύλου Λάμπρου. Πάσας δὲ τὰς μεσαιωνικὰς σειρὰς τῶν νομισμάτων τῆς Ἀνατολῆς διεφώτισεν ὁ ἡμέτερος νομισματολόγος οὕτως, ὥστε ὁ πολὺς ἐν τῇ μεσαιωνικῇ νομισματολογίᾳ Schumberger ἐκδίδων τὸ Σύνταγμα αὐτῶν τῶν νομισμάτων τῆς Λατινικῆς Ἀνατολῆς καὶ μνημονεύων ἐν τῷ προλόγῳ πάντας ἐκείνους, ὅσοι προελείναν εἰς αὐτὸν τὴν δὸν πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ μεγάλου του ἔργου, λέγει τὰ ἐξῆς : « Μετὰ τοὺς ῥηθέντας διδασκάλους τῆς νομισματολογίας ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ δώσω ἰδιαιτέρον τόπον εἰς ἓνα ἐργάτην τῆς ἐπιστήμης, εἰς ὃν πᾶσαν ὀφείλω εὐγνωμοσύνην. Ὁ Παῦλος Λάμπρος εἰργάσθη τόσον ἀπὸ ἐτῶν ἵνα εὐρύνη τὴν χώραν τῶν γνώσεών μας περὶ τῶν μεσαιωνικῶν νομισμάτων τῶν ὑπὸ τῶν Λατίνων κοπέντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τόσα σκοτεινὰ γεγονότα διεφώτισεν, ὥστε εἶναι σχεδὸν ἐπιτετραμμένον εἰς ἐμὲ νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἀδύνατος θὰ ἦτο ἡ συντέλεσις τοῦ ἔργου μου ἂν δὲν προηγέιτο ἐμοῦ ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος σκαπανεύς. » Ἄλλος δὲ μεγαλόνομος νομισματολόγος ὁ Longpérier κρίνων ἐν ἔτει 1859 ἐν τῇ Revue Numismatique τὴν περὶ τῶν ἀνεκδότην νομισμάτων τῶν μεγάλων μαγίστρων τῆς Ῥόδου πραγματεῖαν τοῦ Λάμπρου, περατώνει τὴν κρίσιν του διὰ τὸν ἐξῆς λόγον : « Ἄλλως δὲ πῶς νὰ μὴ ἐκφράσῃ τις συμπαθέστατον ἐνδιαφέρον ἀναγινώσκων καλὸν ἔργον γραφὲν καὶ δημοσιευθὲν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ λογιῶν ἀνήκοντος εἰς τὸ γενναῖον ἐκεῖνο χριστιανικὸν ἔθνος, πρὸς ὃ τόσοι δεσμοὶ μᾶς συνδέουσι ; πῶς νὰ μὴ ὁμολογήσῃ τις μετὰ χαρᾶς ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἀφ' οὗ ἐν παντὶ ὑπῆρξαν ἄλλοτε οἱ διδάσκαλοι ἡμῶν, ἐπαξίως τώρα διαγωνίζονται πρὸς ἡμᾶς ; »

Πᾶσαι δὲ αἱ εἰς τὰ νομίσματα τῶν μέσων αἰῶνων ἀναφερόμεναι μονογραφίαι τοῦ Λάμπρου ἔσχον ἀφορμὴν καὶ ἀφετηρίαν τὴν μεγάλην αὐτοῦ συλλογὴν τῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Λατίνων ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις κοπέντων νομισμάτων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἧτις τέλειον οὖσα καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός της παρασκευάσμα θὰ εἶναι τῷ ὄντι λυπηρότατον ἂν περιέλιθη εἰς ξένας χεῖρας. Διότι πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν καὶ πάντα μὲν ἐπὶ μακρὰ ἔτη καταβαλὼν ὁ ἡμέτερος νομισματολόγος, κατῴρθωσε νὰ συλλέξῃ καὶ νὰ συναγάγῃ 1461 νομίσματα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας μέχρι τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ Ἀγγλικῆς κατοχῆς, χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, ἐκ κράματος καὶ χαλκᾶ, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Ἐδέσσης, τῆς Τρι-

πόλεως, τῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς Πτολεμαίδος, τῆς Δαμιέτης, τῆς Σιδόνης, τῆς Κύπρου, τῆς Ἀχαΐας, τῆς Καρυταίνης, τοῦ Δαμαλά, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Πατρῶν, τῆς Ἡπείρου, τῶν Σαλῶνων, τῆς Εὐβοίας, τῆς Νάξου, τῆς Τήνου, τῆς Ρόδου, τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Ἐφέσου, τῆς Θεοδοσίας, τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἄλλων Βενετικῶν κτήσεις, ἧτοι Πελοποννήσου, Δαλματίας καὶ Ἀλβανίας, Κερκύρας, Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ἔτι δὲ τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, τῆς Ζακύνθου ἐπὶ τῆς πρώτης Ἀγγλικῆς κατοχῆς (1813) καὶ τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους. Ὀλόκληρον τὸ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐν μέρει δὲ καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους μακρὸν μαρτυρολόγιον τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ὑπὸ τοὺς πολυώνυμους ἀπὸ Δυσμῶν δυνάστας περιλαμβάνεται ἐν τῇ πολυτίμῳ ταύτῃ συλλογῇ, εἰς πολλὰ δὲ νομίσματα τῆς συλλογῆς ταύτης ἀναφέρονται, καθὼς εἶπομεν ἀνωτέρω, αἰξυριώταται τῶν μονογραφιῶν τοῦ Παύλου Λάμπρου.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι, αἱ λαμπρότεραι περιόδοι τῆς πατρίου ἱστορίας εἰλκυσαν ἐπίσης τοῦ Ἑλληνο νομισματολόγου τὴν προσοχήν, καὶ ἐν ταύταις δὲ δὲν ἔμεινεν ἄκαρπος ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια. Πρῶτος αὐτὸς λ.χ. ἐξήγησε τὰ ἐπὶ τῶν μικρῶν κερματίων γράμματα ὑποστηρίζας ὅτι σημαίνουσι τὴν τιμὴν τοῦ νομίσματος, ὡς ΤΡΙ (ημιβόλιον), ΤΕΤΑΡ (τημόριον), ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἔγεινε παρ' ἅπασιν τοῖς νομισματολόγοις ἀσπαστὴ καὶ εἶναι τῶρα ἡ καθ' ὅλου κρατοῦσα.

Ἄνῃρ λοιπὸν τοσαύτην ἔχων ἀγάπην πρὸς τὰς ἱστορίας τῶν πατέρων φυσικὸν εἶναι ὅτι μόνον διὰ τοῦ μοναδικοῦ του ζήλου πρὸς τὰ νομισματικά σπουδάσματα, ἅτινα ἦσαν τὸ κύριον αὐτοῦ μέλημα, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἔμελλε νὰ ἀποδεικνύη τὴν ἀγάπην του ταύτην. Καὶ τῷ ὄντι δὲ πᾶσα ὀποδῆποτε τῆς Ἑλληνικῆς γῆς καὶ ὑφ' οἰουδῆποτε δημοσιευομένη μονογραφία περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἴτε τῆς καθολικῆς εἴτε καὶ μερικωτέρας ἢ τῆς Ἑλληνικῆς γεωγραφίας εἶχεν ἐκ προτέρων τὸν ὀρισμένον αὐτῆς τόπον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Λάμπρου. «Καὶ ἡ ἐλαχίστη μονογραφία, ἔλεγε, ὅσον καὶ ἂν θεωρῆται ταπεινὴ θὰ ἔχη τι διδασκτικὸν νὰ παράσχη εἰς τὸν ιστοριογράφον, εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἐπιμελῶς καὶ εὐλαβῶς νὰ περισυλλέγωνται τὰ φυλλάδια ταῦτα καὶ νὰ φυλάσσωνται, διότι πολλάκις γίνονται ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ λίαν σπάνια καὶ δυσεύρετα.» Σχεδὸν δὲ μεθ' ὑπερφηφαναίας ἐκαυχάτο ὅτι ἔχει ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα φυλλάδιον, ὅσάκις περὶ αὐτῶν ἠρωτάτο, ἔπειτα δὲ κινῶν τὴν πολιάν του κεφαλὴν προσέθετε μειδιῶν καὶ μετὰ τινος πικρίας: «Ποῖος ἄλλος ἔχει τὴν ἰδικὴν μου τὴν μανίαν νὰ συλλέγῃ ὅλα αὐτὰ τὰ κειμήλια! Θὰ ἦσαν χαμένα

τὰ περισσότερα ἂν δὲν εὐρίσκοντο καὶ τινες τρελλοὶ νὰ τὰ μαζεύουν!»

Ὅχι μόνον δὲ ἱστορικῆς μονογραφίας, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἔχη τινὰ σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος συνέλεγεν ὁ Λάμπρος, ἔγγραφα παλαιά, βιβλία σπάνια, πολιτικά φυλλάδια, ἐφημερίδας, προκηρῦξεις, βίους ἀγίων, ἐξ ὧν μάλιστα κατήρτισε συλλογὴν ἱκανῶς πλουσίαν καὶ ἄλλα πλεῖστα. Ἐκείθεν δὲ ὀρμηθεὶς ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ *Χρυσῇ Πιθιδί* τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἀξιολογωτάτης αὐτοῦ πραγματείας περὶ τῆς τυπογραφίας παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἧτις πραγματεία δυστυχῶς ἔμεινεν ἀτελής. Εἶχε κατὰ νοῦν—καὶ εἰς τοῦτο πολλάκις προέτρεπε τὸν ἀείμνηστον ἄνδρα καὶ ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας—νὰ ἐκδώσῃ πάλιν τὴν πραγματείαν του ὀλόκληρον ἐν ἰδίῳ τεύχει συμπληρώνων αὐτὴν καὶ πολλὰ προσθέτων καὶ ἐν τῷ ἤδη ἐκδομένῳ μέρει, μετὰ καὶ πανομοιότητων, ἀλλ' ὁ θάνατος ταχύς ἐπελθὼν δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ προσθήσῃ καὶ τοῦτο τὸ δῶρημα εἰς τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ τὴν φιλομάθειαν. Κατὰ δὲ τὴν νεαράν του ἡλικίαν καὶ περὶ ἄλλο σπουδαιότατον τοῦ ἔθνικοῦ βίου μόριον οὐκ ὀλίγον ἠσχολήθη, τὴν δημοτικὴν ποίησιν, ἐμπνευσθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς δημῶδους Μούσης, ὡς δεικνύουσι καὶ ἄλλα αὐτοῦ ποιήματα, μαλιστα δὲ τὸ πάγγνωστον ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὸ πολλῶν θεωρεῖται ὡς δημοτικὸν ἀδέσποτον, τὸ «Μάνα σου λέγω δὲν ἔμπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω.»

Ἡ περὶ τυπογραφίας πραγματεία δὲν εἶναι δυστυχῶς ἡ μόνη, ἧς ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Λάμπρου ἐστερήθησαν οἱ φιλομαθεῖς. Ὁ Παῦλος Λάμπρος ἀπὸ χρόνου πολλοῦ συνέλεγε μετὰ ζῆλου ἄλλων σημειώσεις καὶ εἰκόνας ἵνα ἐκδώσῃ τοὺς βίους τῶν ζωγράφων καὶ τορευτῶν τῶν Καλαρρυτῶν, οἵτινες ὡς ἱερὸν πῦρ διετήρησαν κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων τὴν τέχνην καὶ μάλιστα τὴν τορευτικὴν καὶ ὧν ἔργα ἐξαιρία κατὰ τε τὸ σχέδιον καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ὑπάρχουσιν εἰς πολλὰς μονὰς τῆς τε ἐλευθέρως καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος. Πολλὰς μάλιστα λεπτομερείας ἐγίνωσκεν ὁ Λάμπρος περὶ τοῦ Διαμάντη Μπάφα, οὗ λαμπρὸν τεχνικὸν ἔργον εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς λάρνακος τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ἐν Ζακύνθῳ ἐπὶ πλακὸς ἀργυρᾶς ἐν ἀναγλύφῳ παράστασις τῆς κηδείας τοῦ Ἁγίου Διονυσίου καὶ ἡ ἐπίσης ἐν ἀναγλύφῳ παράστασις τῶν θαυμάτων τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου περὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τοῦ καταπετάσματος τοῦ ναοῦ. Τούτων δὲ τῶν ἔργων τοῦ Μπάφα τῶν ἐν Ζακύνθῳ σκοπὸν εἶχεν ὁ Παῦλος Λάμπρος ἐκδίδων τὴν βιογραφίαν τοῦ τεχνίτου νὰ δημοσιεύσῃ καὶ σχεδιογράφημα, ὡς ἔργον γνησίας ἑλληνικῆς τέχνης, ἐφ' ἣν οὐδόλως εἶχεν ἐπιδράσῃ ἡ Ἴταλι-

κή, διότι καὶ ὁ τεχνίτης οὗτος καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν συμπολιτῶν του οὐδέποτε εἶχον ἐξέλθῃ ἐκ τῆς πατρίδος των καὶ μεταβῆ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀλλ' ἐν Καλλαρρύταις εἶχον ἐμάθη τὴν κατὰ παράδοσιν ἐκεῖ σωζομένην παλαιὰν τέχνην. Καὶ τοῦτο λοιπὸν τὸ ἔργον, τὸ περὶ τῶν τεχνιτῶν, δὲν ἐπρόφθασε δυστυχῶς νὰ ἐκδώσῃ ὁ Λάμπρος, ἡ δὲ ἐκ τούτου προερχομένη ζημία εἶναι πρᾶγματι μεγάλη καὶ σχεδὸν ἀνεπανόρθωτος ἐθνικὴ ζημία. Διότι πολὺ δύσκολον εἶναι εἰς τὸ ἐξῆς νὰ εὐρεθῇ ἀνὴρ συγκεντρώων ἐν ἑαυτῷ τὰς περὶ τοῦ πράγματος ποικίλας γνώσεις τοῦ Λάμπρου, ἵνα προβῆ εἰς τὴν ἐκδοσιν ἔργου ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ σκοπὸν εἶχεν ἐκεῖνος νὰ ἐκδώσῃ.

Ἡ σκιαγραφία αὕτη ἀνδρὸς τόσον πολυτίμου, ὅσον ἀτελῆς καὶ βραχεῖα καὶ ἂν εἶναι, θὰ συντελέσῃ, ἐλπίζομεν, εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του καὶ πέρα τοῦ κύκλου τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες εἴτε ἕνεκα τῶν εἰδικῶν μελετῶν των, εἴτε ἐκ τυχαίας προσωπικῆς σχέσεως, ἐγίνωσκον καλῶς τὰ κατὰ τὸν διακεκριμένον νομισματολόγον, οὐ πρό τινων μηνῶν ἐστερήθη ἡ οὐκ ὀλίγον λειψανδρούσα ἑλληνικὴ ἐπιστήμη. Ἀκριβῶς δὲ μάλιστα ἕνεκα τῆς λειψανδρίας ταύτης ἐνομίσαμεν ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς ἡμᾶς τὸ καθῆκον νὰ μὴ ἀφήσωμεν νὰ παρέλθῃ ἔστω καὶ πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν μὴ εἰδικῶς περὶ τὴν νομισματολογίαν ἀσχολουμένων ἀπαρατήρητος ἀνὴρ πολλὰχῶς λόγου ἀξίος καὶ νὰ συντελέσωμεν τὸ καθ' ἡμᾶς ἵνα ἡ μνήμη τοῦ λογιου καὶ φιλοπάτριδος ἀνδρὸς μὴ μείνῃ ἄνευ ἐγκωμίων.

Σ. Κ. Σ.

ΤΟ ΒΟΤΑΝΙ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Α'.

Ἀθίγγανος.

Ἐπανηρχόμεν τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τοῦ Αὐγούστου ἐξ εὐτυχῶς θήρας. Κάτω παρὰ τὴν ἀκτὴν, μέσῳ τῶν θερισμένων ἀγρῶν, δύο μεμονωμέναι ἄγρια ἀπιοὶ ἐξέτεινον τοὺς ἀκανθώδεις αὐτῶν κλώνας πρὸς τὸν γαλανὸν ἀέρα. Ἀκριβῶς περὶ τὰ δένδρα ταῦτα ἦτο πρότερον ἐσπαρμένον ῥόβι, ἦτοι ἐρυθρόκοκκον γέννημα δι' οὗ τρέφουσι τοὺς βόας κατὰ τὰ χειμερινὰ ψυχή. Τὸ ῥόβι εἶνε προσφιλὲς τῶν τρυγῶνων τροφή· ἤρχοντο λοιπὸν ἐκεῖ τὰ ἀθρόοσκα πτηνὰ καθ' ἑμάδας ἀναζητοῦντα τοὺς κόκκους ὅσοι εἶχον σκορπισθῆ κατὰ γῆς, ῥαμφίζοντα στάχυν τινὰ ὅστις εἶχε διαφύγει τὸ κυρτὸν τῆς θεριστρίας δρέπανον.

Κατὰ τὸ σύνθηδες δὲ αἱ τρυγῶνες, ἐρχόμεναι μακρόθεν ἀπὸ τοῦ δάσους, ἐστάθμευον πρῶτον ἐπὶ τῶν προεχόντων κλάδων τῆς ἐτέρας τῶν ἀπίων, καὶ ἐξ ἀπόπτου τὰς μικρὰς κεφαλὰς κινεῖσαι ἐπεσκοποῦν ἀνήσυχοι τὸν τόπον τῆς βοσκῆς.

Ἡ θέσις αὕτη ἦτο καταλληλοτάτη πρὸς θήραν ἐξ ἐνέδρας. Ἐκ τῶν νέων χωρικῶν τις ἴδρυσε μεταξὺ τῶν δύο ἀπίων κρύπτην ἐν σχήματι κυψέλης διὰ μεγάλων κλάδων πεπλεγμένων, οὓς ἀπὸ τοῦ δάσους ἐκόμισεν. Ἐν αὐτῇ κεκρυμμένος πρὸ τῆς δαίλης εἶχον φονεῦσαι τρία ζεύγη.

Ἐρριψα τὰ καθημαγμένα πτηνὰ ἐν τῷ δικτυωτῷ σάκκῳ μου καὶ ἐτράπην τὴν πρὸς τὸ χωρίον. Ἄλλ' ἵνα ἀποφύγω τὸν κοινορτόν δὲν ἐβάδισα τὴν κοινὴν ὁδὸν ἀπὸ τῆς παραλίας πρὸς τὰ μεσόγεια· προὔτιμησα ταύτης τὴν εὐρείαν κοίτην τοῦ ποταμοῦ, ξηρὰν ἐν ὥρᾳ θέρους κατὰ τὰς ἐκβολὰς, λιθόστρωτον δὲ καὶ ἐσκιασμένην ὑπὸ διπλοῦ στοιχείου πλατάνων, καθ' ὅλα παρεμφερῇ πρὸς λεωφόρον μεγαλοπόλεως.

Ἄλλ' ὁ ποταμὸς δὲν φέρεται εὐθὺς ὡς διωρυξὸς πρὸς τὴν θάλασσαν ἐκ τῆς ξηρᾶς. Ἀπὸ τῶν βουνῶν νωχελῶς κατερχόμενος κυλίεται μυρίουσι ποιῶν ἐλιγμοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀνά τὴν κοιλάδα, διστάζων, ἀποφεύγων νὰ φθάσῃ εἰς τὸν εὐρὺν πόντον, ἔνθα ἀνωφελῆ θὰ ἐκχύσῃ τὰ θολὰ νερά του ἐπὶ τὰ ἀλμυρὰ καὶ ἀφροστεφῆ κύματα.

Ἐβάδιζον ἐπὶ μίαν ὥραν καὶ ὁμως ἤμην ἔτι μακρὰν τοῦ χωρίου—διὰ τῆς συνήθους ὁδοῦ θὰ εἶχον φθάσῃ πρὸ πολλοῦ. Ἄλλ' ἡ παράτασις τῆς ὁδοιορίας δὲν μὲ δυσηρέσκει, οὐδ' ἐτάχυνον τὸ βῆμα ὅπως συντάμω αὐτήν.

Κατὰ τὴν ὥραν καθ' ἣν ἡ πρώτη σκιά τοῦ λυκόφωτος ἀπλοῦται ἐπὶ τὴν κεκμηκυῖαν φύσιν, κατὰ τὴν ὥραν, καθ' ἣν ὁ ψίθυρος τῶν ἐρίζοντων στρουθῶν σβέννυται ἐν τῷ πυκνῷ φυλλώματι τῶν δένδρων, κατὰ τὴν ὥραν καθ' ἣν τὰ ταπεινὰ ἴα ἀποπνεύουσι μελιτώδεις τι ἄρωμα καὶ παρ' αὐτὰ ὁ γρύλλος μεθυόμενος ἀρχίζει τὸ μονότονον αὐλημα—κατὰ τὴν ὥραν ταύτην καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὅστις πλανᾶται μόνος ἐν τῇ ἀναπεπταμένην πλάσει, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καταλαμβάνεται ὑπὸ παραδόξου τινὸς συναισθήματος. Καὶ εἶνε τοῦτο ἐλπίς ἄμα καὶ ἀνάμνησις, εὐτυχίας διψα καὶ χαρὰς ἀπιούσης πόθος, ἔφεσις πρὸς μεταρσίωσιν καὶ τάσις πρὸς ὑποταγὴν· συναίσθημα πολυσύνθετον, ἀνώνυμον, μυστηριῶδες, ὡς ἡ ὥρα αὕτη ἢ πρὸ τοῦ σκότους καὶ μετὰ τὸ φῶς, ὡς τὰ χρώματα ἐκεῖνα, ἅτινα παράγουσι κατὰ τὴν δύσιν μιγνύμεναι αἱ ἀκτίνες καὶ αἱ σκιαί, τὰ χρώματα—ὅπου δὲν ἔχουν ὄνομα καὶ ἔχουν περίσσα κάλλη, κατὰ τὸν ποιητὴν.

Ἄλλὰ τὸ συναίσθημα τοῦτο τὸ ἤρεμον, ὅπερ ἀπὸ τῆς ψυχῆς μετεδίδετο καὶ ἠπλοῦτο ὡς γλυ-